

Medit siini rollist maailmadramaturgias

Anton Tšehhovi näitel

Madis Kolk – ajakiri Teater. Muusika. Kino

Tõsiasia, et koos Konstantin Stanislavskiga XX sajandi lavastajateatritele ning psühholoogilis-realistlikule dramaturgiakaanonile aluse pannud Anton Tšehhov (1860–1904) oli elukutselt arst, on kõigile teada juba kooliprogrammist. Nagu seegi, et ta ise kannatas rohkete tervisehäirete all ja arsti poole pöördus ise alles kõige viimases hädas. Kindlasti võib aga väidelda, kas ta dramaturgiolemus avaldus meditsiiniteadmiste kiuste või hoopis tänu nendele.

Tšehhov on põhjalikult läbi uuritud autor ning siinkohal oleks raske tema kohta midagi seniteadmatus lisada. Siiski üllatab ta jätkuvalt edasi oma näidendite lavastuste kaudu, tõestades üha uuesti, et nii nagu ei ole kaugeltni surnud psühholoogiline realism ning selle aluseks olev dramaturgia, ei ole ka selle tõlgendus- ja tähendusvõimalused möödunud sajandi vältel veel laval kaugeltni läbi mängitud.

Eestis on viimased Tšehhovi lavastused loonud Hendrik Toompere jr („Kirsiaed“, 2010 ja „Kolm õde“ 2012) Eesti Draamateatris ning päris hiljuti Lembit Peterson („Onu Vanja“, 2012) Theatrumis. Postmodernse paradigmas karastunud Toompere tõlgendusvabadused ja mängurõõm üllatavad ehk esmapilgul vähem või kui, siis ehk sellega, et vaatamata oma välisele trikiarsenalile püüdes lavastaja, vähemalt „Kirsiaia“ puhul enda sõnul just selle autentsema ja tekstitruuma Tšehhovi poole. Ja tegelikult ei olnudki see pelgalt sõnakõlks. Peeter Torop on oma põhjalikus analüüsis „Multimeediumlik „Kirsiaed““ (Teater. Muusika. Kino 2010, nr 8–9, lk 40–52) toonud Toompere lavastuse puhul esile just tema teatritinglikkuse rõhutamise.

Selle mõiste üle tuli Tšehhovil omal ajal just Stanislavskiga kõvasti väidelda, jahutades viimase lapsemeelset vaimustust kõikvõimalike lavalist naturalismi toetavate insenertehniliste lahenduste vastu, kuid aidates XX sajandi lavastajateatri püstitada just naturalismi ja sümbolismi ühisevundamendile. Petersoni „Onu Vanja“ üllatab aga sellega, et tõstab esile enamasti küll ateistiks või vähemalt agnostikuks tembeldatud Tšehhovi religioosse külje. Ja taas mitte tendentslikult ja kistult, vaid sellele tõepoolest põhjendust leides.

Aga mis puutub siia Tšehhovi arstikutsesse? Leedu novaatorliku režii-keelega lavastaja Rimas Tuminas ütles hiljuti (Sirp 7. V 2010): „Otsin alati võimalust Tšehhovit lavastada. Kui jään põdema, kaotan usu maailma, lähen närviliseks, ei armasta kedagi, siis on viimane aeg pöörduda Tšehhovi kui arsti poole. Ma ei näe temas kirjanikkugeeniust, pigem provintsiarsti, kes ravib lihtsate rohtudega. Tšehhovi näidendid annavad usaldusväärse retsepti. Loed ja terved. Leian sealt oma õnnevalemi“. Seda võib ju pidada lihtsalt kauniks kujundiks, millega saaks iseloomustada keda tahes. Siiski, midagi olemuslikult olulist näib Tšehhovi inimkujutus tõepoolest võlgnevat just arstikogemusele. Kindlasti ei puuduta see otsesõnu arsti ametia. Näiteks on „Onu Vanja“ tegelane dr Astrov üsna „tšehhovlik“ kangelane selle sõna positiivses tähenduses, s.t oma nõrkustega, niivõrd kui Tšehhov oma tegelastele üldse isiklikku empaatiat jagas. „Ivanovi“ dr Lvov seevastu esindab kirjaniku jaoks pigem inimtüüpi, kellelaolisi ta oma loomingus juba varjamatumalt

tõgas – kitsarinnaline kõiketeadja, kes usub end tõde valdavalt.

Võiks ju arvata, et just arsti vaatepunkt toob hägusesse humanitaariasse ja dramaturgilistesse targutustesse inimhinge heitlikkusest mingi teaduslikult tõsikändlama mõõdupuu ja kaalukategooria. Ja tegelikult tõigi: vähe sellest, et paljud Tšehhovi kangelased põhinevadki tema arstina tehtud tähelepanekutel (näidendites ja novellides muidugi diagnoose otsesõnu nimetamata), oli ka tema hinnang nendele tunduvalt kiretum kui sajandi jooksul järgnenud rohketes lavatõlgendustes. Need on oma pateetikakalduvustes pahatihti vaadanud mööda isegi autoripoolsetest žanrimääratlustest, milleks sageli on teatavasti komöödia.

Juba naturalistid (nt vennad Goncourt'id ja Émile Zola) olid oma meetodivalikul inspireeritud meditsiinist, kuid kui nende puhul jäi see ehk veel natuke naiivseks positivistlikuks ja skemaatiliseks programmiks, siis Tšehhov lisas naturalistide teadusefooriale juba ka teadmise sümbolistlikust määramatusest, ehk koguni kohatisest resignatsioonist. Midagi pole parata, teatri jaoks muutub iga teadus- ja kunstivool eluliseks alles siis, kui hakkab ilmne, et kõik ei sujugi loosungite kohaselt ning inimene hakkab oma tagasilöökidele, n-ö inimfaktorile, seletusi otsima. Ja siis ei piisa enam kõikehõlmavatest eneseabiprogrammidest, vaid vaja on tšehhovlikku arstitarkust, mille kohaselt üldisi retsepte ja õnnevalemeid ei ole olemas ning iga üksikjuhtumit on vaja vaadelda eraldi. Näib, et tema looming võimaldab läheneda ka XXI sajandi üksikjuhtumitele.

kolk.madis@gmail.com